

KAREL MÁCHA

KŘÍŽOVATKY ŽIVOTA

K osmdesátiletí filosofa Karla Máchy

V roce 2012, rok po osmdesátých narozeninách Karla Máchy (2. ledna 1931 v Dírné u Soběslavi), vyšla ve Verlag Traugott Bautz v Nordhausen knížka O pravdě dějin. Rozhovory s filosofem českých duchovních dějin. K vydání ji připravil někdejší Máchův student a pak spolupracovník Antonín Jeřábek, který se pokusil své záznamy Máchových proslovů z „večerních rozhovorů“ uspořádat do tematicky volněji vymezených oddílů (Tomáš Masaryk, Comenius, Jan Hus, Slovensko, O pravdě dějin, O životě a dile Karla Máchy). Jeřábek výsledný útvar charakterizuje jako filosoficko-historický esej („v němž se sice dvě nebo tři původní editorovy otázky parafrázovaně objeví, ale klidně by se obešel i bez nich“), nabízející čtenáři „originální pohled na velké postavy českých dějin a zamyšlení nad smyslem dějin a jejich ‚pravdou‘ vůbec“. Čtenářům ochotným zamýšlet se nad vlastními soudy o „pravdě dějin“ nebude jistě vadit, když ne vždy se budou moci s Máchou v tom či onom shodnout: v každém případě ale poznají, že „jej stojí za to číst“. – Následující stránky nejsou v knížce Pravda dějin obsaženy. Karel Mácha s Antonínem Jeřábkem je (stylem Pravdy dějin) napsali speciálně pro naše Studia philosophica, aby tak vyhověli žádosti redakce o příspěvek nejen „k osmdesátiletí Karla Máchy“, ale také „k padesátiletí jeho brněnské habilitace“.*

Proč Dějiny?

Stal jsem se za těch posledních více jak třicet let především historikem: v oboru dějin novodobé filosofie. Odjížděl jsem do Mnichova s předsevzetím napsat konečně systematickou teorii mé „integrální antropologie“ (a první dva semestry jsem skutečně přednášel o této tematice. Mimochodem, měl jsem i v tomto ohledu dosti studentů). Ale brzy jsem dostal od prof. N. Lobkowicze (tehdejšího prezidenta mnichovské univerzity) nabídku zpracovat téma Dějiny marxistické filosofie 20. století na území

Československé republiky. A v průběhu dalších dvaceti let jsem pracoval převážně v tomto tematickém okruhu. (Čímž byla víceméně vyřešena i otázka mého existenčního zajištění – můj hlavní důvod řečeného rozhodnutí.) – „Integrální antropologie“ zůstala tak, jako ostatně už i v Praze, mým hobby. Ale naše záliby mají své kouzlo a člověk se k nim rád vrací. „Homo ludens,“ říká holandský myslitel Huizinga. Možná, snad ještě někdy...

A nepřestal jste myslet i na nové pravdy...

Ty mě pravdy patří k nejstarším vůbec: Lao Tse, Herakleitos, sokratická pravda Platonova, Giordano Bruno, René Descartes, Jean Jacques Rousseau. A z nové doby Ludwig Feuerbach, Friedrich Nietzsche... A ještě jeden fantastický intelekt: Miguel de Unamuno.

A ty nové kontinenty? Afrika? Amerika? Austrálie?

Do Afriky se zamiloval můj německo-holandský přítel Heinz Kimmeler, první ordinarius „interkulturní filosofie“ v Německu, v Trevíru, ba dnes možno říci, že objevil hloubku magického myšlení Afričanů pro Evropu. Což znamená mimo jiné jednou za rok, o prázdninách, ruksak a zmizet někde v buši... Já jsem tak daleko nedospěl.

A Amerika? Nová pravda? Snad pravda Nového věku?

I tuto zemi jsem měl možnost poznat – aspoň v náznaku. A to bez iluzí a obligátního ideologického balastu. Nu, zůstaňme k sobě upřímní... Řekl kdysi, na recepci v užším kruhu, belgický vyslanec jako bonmot: „...bylo by chyba myslet si, že Američané nejsou divoši, protože mají bílou pleť...“ (Prosím: hned zapomenout.)

Amerika je země obchodníků, podnikatelů a náboženských extrémistů. Podívejte se jen na tu plastiku vystěhovalců, na tom nejnižším výběžku Manhattanu v New Yorku... Ti děkují na kolenou nebi, že vůbec přežili bouře moře a že – bohudíky – opět dosáhli pevniny. A že za nimi zůstala ta stará, špatná, nenávidná Evropa, kde jim šlo o život. A líbají půdu své nové vlasti, kde může začít všechno zase od začátku, snad lépe.

Ale problém nové pravdy nezačíná vlastně až tímto momentem. Museli by si položit otázku, proč se museli vystěhovat – a proč se nemohli snést se svými ještě včerejšími spolubratry ze stejného kostelíka někde v Hesse nebo někde v Nizozemí. Museli by se osvobodit od svých vlastních iluzí, pro něž se nemohli se svými církvemi snést a kde se sami stali nesnesitelní. Nic jiného než právě toto – chiméra dokonalosti a touhy po dokonalosti – je psychologickým kořenem sektářství. V tom sousoší na břehu někdejšího newyorského přístavu je v jádře skryt problém pravdy.

Podstatou kteréhokoli náboženství je vztah „Já a Bůh“. V tomto smyslu je náboženství moje ryze privátní věc: sám před sebou, sám k sobě se nemusím, ba nesmím stylizovat. Což má za následek tuto poslední pravdu „realizovat“, tj. najít k ní cestu i v mém reálném životě.

A ten reálný život?

Jako příliš mladý, nezkušený člověk jsem byl přesvědčen, že „norma“ a „povinnost“ jsou totéž a že stačí odevzdat dobrou práci a být slušný na své okolí, aby člověk mohl mít čisté svědomí. Tak nějak jsme byli my všichni vedeni a vychováni. Příchodem mezi „profesionální filozofy“ jsem byl šokován, že slušnost je pokládána za šosáctví a norma za překážku rozvoje osobnosti. – A já nikdy nebyl „Protestler“, ba, bylo mi těch, kdo se cítili nesvobodni, líto. – Teprve brutalita režimu, bezcharakternost vedoucích činitelů, věrolomnost celého sovětského systému – počínaje Gorbačovem a konče posledním mužikem, a koneckonců i můj vlastní osud, to všechno mi otevřelo oči. A začal jsem cítit potřebu svého skutečného hodnotového zakotvení, tentokrát definitivně... Tato potřeba byla vlastně počátkem mé konverze – chcete-li, tedy „rekonverze“.

To všechno urychloval a agravoval i klášter: nová realita mého života. V mém prvním mnichovském klášteře u sv. Anny byl po krátkou dobu mým sousedem u stolu Leonardo Boff, pokládán dnes za předbojovníka „teologie osvobození“ („teologie revoluce“, jak zní celkem obrazné slovo tohoto kalibru). Bylo to krátce před jeho doktorátem (prof. Heinrich Fries). Muž celkem nenápadný, skromně vystupující: pravý františkán. Ale když se po zakončení mnichovských studií vrátil do Latinské Ameriky (kde se o léta později očekávala návštěva papeže Jana Pavla II.), byl Leonardo už nekorunovanou hlavou sociálně orientované teologie, ve zřetelné distanci k Vatikánu. A tu se stalo, že před řečenou vizitací nejvyššího představitele Svatého stolce Leonardo Boff vzkázal do Říma, že jeho Svatost se může dostat do situace ošidné: že totiž hlava církve by mohla, někde na okraji pralesa, potkat Ježíše Krista...

Ale ne, já nechci tuto tematiku pojednávat pod její sakrální cenou – chtěl bych jen naznačit, co znamená stát „pravdě“ tváří v tvář. Neboť i výsostně teologické problémy mají své lidské aspekty.

V mém (nejen „mém“) pojetí nutno zvolit jako párový pojem k „pravdě poznání“ rovnomocný pojem „pravda víry“. Navzdory překážkám, pochybnostem racionalismu – navzdory takřkajíc „zdravému rozumu“. Víra v cosi, o jehož existenci („essenciálně“) jsem absolutně přesvědčen. (Jakým způsobem k tomuto faktoru docházím, je jiná otázka: otázka, s prominutím, vedlejší.) Neznamená to nic jiného, než že – přesně ve smyslu už i rané scholastiky, neexistuje jen „poznání“ („cognitio“) nižší, tj. rozumové, ný-

brž i poznání vyšší („hlubší“, sit venia verbo), tedy *intuice*. Dle dnešních představ se zde dostávám do světa „duchů“ a opouštím bezpečný parket vědy (ale ten je také dobře namydlený), a od tohoto bodu mne není třeba brát vážně...

A přece, jen za tohoto předpokladu – že totiž existuje cosi nevysvětlitelného, leč jistého – vlastně jako poslední bod jistoty! – jsem i já tím, čím jsem. Jinak bych si měl vůbec už položit otázku, je-li tomu tak, že jsem.

Leonardo Boff se pro mne stal živoucím symbolem té ryze individuální, vybojované pravdy: vybojované i proti sobě samému. A na druhém konci tohoto procesu stál později můj skutečný duchovní otec Tomáš Špidlík. Ne už františkán, ale naopak jejich ideový antipod, jezuita. Mám jen málo skutečných přátel: z toho je to několik jezuitů a několik nadnárodních, vysoce kosmopolitních osobností, kteří jsou bez výjimky všichni Židé... Kteří mne okamžitě, beze slova pochopili a akceptovali.

A ty předkřesťanské pravdy antiky? Pravda Diogenova, k níž i Vy se hlásíte?

Diogenes ze Sinope pravdu nevynalezl. Byl žákem Sokratovým a dovedl některé zásady Sokratovy etiky ad absurdum: vlastně jen v tom záleží jeho význam pro dějiny myšlení. Nejsem diogenovský následovník – mým ideálem zůstal Sokrates sám (tj. Sokrates v pojetí Platonově). A nezapomeňme, že teprve z fragmentů dochovaných díky dílu Diogena Laertia Životopisy slavných filosofů se o Diogenovi ze Sinope vůbec něco dovídáme – tedy z omezeného počtu myšlenek, tak jak se dochovaly a staly součástí tradice. Tento limit je takřkajíc osudový: a pokud bychom zůstali jen u Zlomků před Sokratovských myslitelů, mohl by Diogenes ze Sinope z toho popřípadě vyjít jako drzý žebrák, vymáhající svou almužnu s arogancí šlechtice ducha. „Zlomky“ nevyprávějí románové příběhy – naznačují jen východisko pro vlastní přemýšlení čtenáře. A připouštějí ovšem i různý výklad. Já vděčím Diogenovi za jeho „princip bezpotřebnosti filosofie“. To je hluboké...

Takový princip zavazuje. Zůstal Vám jako orientační bod na celý Váš život?

Rozumím-li Vám dobře, ptáte se, zda jsem v průběhu života nezměnil ty poslední zásady svého myšlení. Nu, to je věc složitá: a ti úspěšní seděli ovšem vždy jen na té správné straně stolu. (Což mi bylo a je protivné.)

Každý má i svou vlastní minulost.

V osmdesáti ano – ve třidvaceti ještě ne. To byl právě rok, v němž jsem byl přijat do vědecké aspirantury Kabinetu pro filosofii ČSAV. A měl-li bych měl tu zkušenost s dějinami a životem jako dnes, zcela určitě bych

tehdy začal dělat něco jiného. Vaše vlastní minulost začíná vždycky jen Vaší přítomností: *hic et nunc*. A nikdy tomu už nebude jinak. – Řekl jste už na začátku našich Rozhovorů, že jsem žil v socialistickém Československu už i před tím, než jsem zmizel z česky-tuzemského radaru. Odpověděl jsem tehdy, že o tom vím a že za Vaši otázku děkuji. I to by snad bylo jedno téma pro filosofii: ale tak důležitý zase nejsem, abych musel svému životopisu věnovat celou knihu. – Já jsem byl rozhodnut jít vždycky až na limit a pokud možno i nad něj. Za což mne už v Praze leckdo pokládal za blázna. To mne nechává lhostejným. Mé dílo nepřčetl vlastně nikdo celé – bylo by to vázáno na mnoho jazyků, magazínů, nakladatelství a ovšem i přes čtyřicet knih. Až to bude někomu stát za to, zjistí, že jsem své názory nikdy v podstatě nezměnil: jen terminologii.

A dnes?

Snad mám ještě trochu času... Zeptejte se později: pracuji na sobě každým novým dnem, opravdu. Osmdesát, to není ještě konec. Budu-li tady ještě, zeptejte se za pět, deset let. Život jde dál a záleží jen na tom, nepřestat myslet a nepřestat pracovat. Sudťe mne podle výsledků mé práce... Mám před očima neustále tu magickou výzvu Apokalypsy (2,5–10): „Sed habeo adversum te, quo charitatem primam tuam reliquisti... Memor esto Itale unde excideris... Et age poenitentiam, et prima opera fac...“ Tématu té „první lásky“, první pravdy, jsem se nikdy nevzdal.

Nechci mít vždy úplnou pravdu, není to ani dost možné v době, která nás přímo nutí jít zase jednou proti proudu: v době, kdy nám noviny předpisují, jaké budeme mít dějiny příští týden. A kde se hrozí i nám, ve Střední Evropě, atomovou pumou. A kdy se kolem do nebe volajících válečných zločinnů chodí po špičkách. (A tomu všemu se říká „demokracie“.) V době, kdy dochází na Hesiodova slova „mezi lidmi pátého věku“, kdy „děti se budou rodit šedovlasé“ – ne, v této době by bylo zbytečnou námahou pokoušet se myšlenkově objevit něco, čeho si dosud nikdo nevšiml. Co že je dnes „popoláním filosofa“? Zase jen učeně mlčet?

A snad ještě jednu závěrečnou větu...

Moje úvaha O pravdě dějin se v podstatě týká jednoho fenoménu: „TGM“. Co je důležité: nedívat se na Masaryka očima jen nějaké politické strany, nějaké církve, nějakých přátel či nepřátel. Přemýšlejme o jeho ideálech, snažme se reagovat na jeho výzvy. A nesnažme se s ním za každou cenu jen souhlasit. Byli i větší než on, ale on sám patří mezi ty největší, která tato země kdy poznala.

Bibliografická poznámka

V roce 2001 vydala Moravská zemská knihovna v Brně sborník *Filosof českých duchovních dějin*, který si vzal za úkol připomenout sedmdesáté narozeniny českého filosofa žijícího od roku 1978 v Německu, Karla Máchy, mimo jiné autora velkoryse založených dějin české filosofie (*Glaube und Vernunft. Böhmisches Philosophie in geschichtlicher Übersicht*, 1985–1989). V dalším desetiletí vyšla v cizině nejen řada nových Máchových prací, ale i publikací věnovaných Máchovi samému. Z těch biografických uveďme alespoň tyto: *Kürschners Deutscher Gelehrter-Kalender*, Berlin – New York: de Gruyter 2010; *Who's Who in Germany*, Montreal – Singapore – Vienna – Berlin: Intercontinental Book & Publishing Co. 2012; *Erster Europäischer Gelehrtenkalender*, Wien: IBP GmbH. – Lieferant der Europäischen Union 2012; *Kreuzwege des Denkers. Festschrift für Prof. Dr. Dr. Karel Mácha zu seinem 80. Geburtstag*, Hrsg. Heinz Kimmmerle, Nordhausen: Traugott Bautz-Verlag 2010.

THE CROSSROADS OF LIFE

The work takes up Antonín Jeřábek's book of interviews with Karel Mácha (*On the Truth of History*), published to celebrate the jubilee of this Czech philosopher living in Germany since 1978. It supplements in some respects the picture of Mácha's personal relationship with Czech philosophy and history.